

Stockholm, 2021-10-25

RFSU:s remissyttrande över SOU 2021:56 Nya regler om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall, Ju2021/02514

Om RFSU

Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU, är en partipolitiskt och religiöst obunden ideell medlemsorganisation. Genom kunskap, engagemang och påverkan bidrar RFSU till en värld där alla människor är fria att bestämma över och njuta av sin kropp och sin sexualitet. Vi arbetar lokalt, nationellt och internationellt för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter, det vill säga varje människas lika möjligheter, rättigheter och förutsättningar till en trygg och tillfredsställande sexualitet och att utan tvång, våld eller diskriminering kunna bestämma över sin egen kropp.

Inledning

De senaste åren har vi sett ett flertal fall i vilka den icke-födande kvinnan i ett samkönat par som flyttat till Sverige inte erkänts som juridisk förälder trots att hon erkänts som förälder i landet barnet fötts i.¹ Med anledning av detta är det välkommet att denna utredning har för avsikt att fylla den juridiska lucka som finns för denna typ av situationer. Avsaknaden av lagregler innebär att föräldrarna och barnet inte sällan behöver genomgå en onödig och utdragen process för att uppnå samma familjerättsliga status som etablerats utomlands. Dessutom innebär nuvarande regler, vilka bara omfattar faderskap i internationella situationer, att det görs en omotiverad skillnad mellan samkönade och olikkönade par och att det blir svårare att flytta mellan länder för samkönade par.

Vi är också glada att utredningen tittat på frågan om regelverket för barn som fötts genom värdgravitet² då det även i detta fall saknas förutsebara och tydliga regler vad gäller det rättsliga föräldraskapet vilket försätter barnet i en rättsligt osäker situation.

Svensk lagstiftning behöver anpassas för att uppfylla Sveriges konventionsåtaganden gentemot till exempel europakonventionen och barnkonventionen. Regelverket bör anpassas efter den utveckling som skett av familjelivet och den internationella rättsutvecklingen så att det tillgodoser barnets rätt till privat- och familjeliv och stämmer överens med principen om barnets bästa.

Begreppsanvändning

RFSU föredrar begreppet värdgravitet istället för surrogatmödraskap. Surrogat som begrepp kan tolkas som att graviditeten är ett sämre alternativ till något riktigt och fullvärdigt. Uttrycket riskerar särskilt att stigmatisera de barn som tillkommer via denna form av assisterad befruktning. Värdgravitet sätter även fokus på graviditeten, som är kärnan i arrangemanget, och inte det följande föräldraskapet. Ytterligare en fördel med begreppet värdgravitet är att det är könsneutralt och bättre inkluderar den som inte identifierar sig som "moder".

RFSU anser vidare att det i de fall det är möjligt begreppen moderskap och faderskap bör utmönstras ur lagstiftningen till förmån för det köns- och mer värdeneutrala *föräldraskap*. På det sättet blir

¹ Se t.ex. <https://www.dn.se/nyheter/soledad-erkandes-inte-som-foralder-familjen-vadjar-till-regeringen-om-forandring/>

² Se diskussion om begreppsanvändning nedan.

lagstiftningen både mer hbtq- och transinkluderande och sannolikt bitvis även lättare att läsa och förstå.

Utgångspunkter för utredningen

Utredningen har haft följande uppdrag:

- ta ställning till hur den kvinna i en samkönad relation, som inte har fött det barn som frågan om föräldraskapet avser och som enligt utländsk lag eller en utländsk fastställelse anses vara barnets förälder, ska kunna anses vara barnets förälder även efter att ha flyttat till Sverige,
- överväga att införa regler om utländska moderskap för en kvinna som inte har fött barnet och som inte heller är gift eller sambo med den som har fött barnet, genom att kvinnan som anses vara barnets mor omedelbart på grund av utländsk lag kan anses vara barnets mor även i Sverige, samt om det bör införas regler för att erkänna ett sådant utländskt moderskap när det har fastställts genom dom eller bekräftelse,
- överväga att införa en lagreglering som gör det möjligt för en tilltänkt förälder att bli rättslig förälder till ett barn i Sverige som har tillkommit efter ett surrogatarrangemang i utlandet, när detta krävs med hänsyn till barnets rätt till privatliv och barnets bästa.

Utredningens förslag och RFSU:s synpunkter

Fastställelse av utländska föräldraskap och barnets rätt till sin icke-födande förälder

Lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor föreslås byta namn till *lagen om föräldraskap i internationella situationer* och även inkludera moderskap och föräldraskap för den kvinna i en samkönad relation som inte fött barnet. Lagen (1979:1001) om erkännande av nordiska faderskapsavgöranden föreslås även omfatta föräldraskap för den kvinna i en samkönad relation som inte fött barnet och byta namn till *lagen om erkännande av nordiska avgöranden om faderskap och vissa andra föräldraskap*.

RFSU är väl medvetna om de orimliga konsekvenser bristen på lagstiftning har idag för barnets rätt även till sin icke-födande förälder. RFSU är positiva till moderniseringen av lagarna och det är bra att lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor byter namn till *lagen om föräldraskap i internationella situationer*. Vad gäller namnbytet från lagen (1979:1001) om erkännande av nordiska faderskapsavgöranden anser vi att ett bättre och tydligare namn vore *Lagen om erkännande av nordiska föräldraskap*. Med det namnet jämföras alla föräldraskap i lagen och faderskapet fråntas den omotiverade särställning som huvudregel det har i utredningens namnförslag.

Vidare föreslår utredningen att föräldraskap som har fastställts eller på annat sätt uppstått i utlandet för den kvinna i en samkönad relation som inte har fött barnet ska, liksom för faderskap, kunna göras gällande när hon flyttar till Sverige. Motsvarande föreslås gälla också när det handlar om svenska medborgare som har sin hemvist utomlands, även om de inte har för avsikt att flytta till Sverige. De föreslagna lagändringarna tar sikte på sådana utländska föräldraskap som under liknande nationella förhållanden skulle godtas i Sverige. Det rör framför allt fall då ett samkönat kvinnligt par har blivit föräldrar till ett barn utomlands, efter att modern med samtycke av den kvinna som var moderns maka eller sambo har genomgått en assisterad befruktning och fött barnet.

RFSU tillstyrker dessa förslag.

Föreslagna lagändringar gällande utländska värdgraviditeter

I svensk rätt finns det inga regler om värdgraviditet och det är inte tillåtet att genomföra denna typ av behandlingar inom svensk hälso- och sjukvård. Utredningen har inte för avsikt att ändra på detta. Istället är utgångspunkten för utredningen att föräldrar och barn som flyttar till Sverige inte ska behöva förlora sin familjerättsliga status. I de fall då ett barn kommit till efter en värdgraviditet utomlands, kan det juridiska faderskapet redan i dag ofta erkännas eller fastställas i Sverige. Medan faderskapet kan erkännas eller fastställas för den "tilltänkta" fadern (eller fäderna)³ anses den bärande kvinnan fortfarande som barnets juridiska mor i Sverige även när hennes avsikt inte har varit att bli förälder till barnet och att hon rättsligt inte betraktas som barnets mor i födelselandet.⁴

En kvinnlig "tilltänkt" juridisk förälder har därför inte samma möjlighet som en manlig juridisk förälder att få ett utländskt föräldraskap erkänt i Sverige. Den kvinnliga föräldern är i stället hänvisad till att inleda ett adoptionsärende vilket kan ta lång tid och det finns inte heller någon garanti för utgången i ett sådant ärende. I fråga om svenska medborgare som har hemvist utomlands kan en kvinnlig förälders utländska moderskaps bristande giltighet i Sverige ha betydelse för barnets möjlighet att bli svensk medborgare och förvärva namn enligt svenska regler. Vidare innebär nuvarande lagstiftning att manliga föräldrar och kvinnliga föräldrar behandlas olika, vilket inte framstår som motiverat. Det bör finnas en tydlig och förutsebar ordning för att säkerställa att barnet har rättsliga företrädare. Barn som flyttar till Sverige ska inte riskera att rättsligt sett förlora en förälder och föräldrar ska inte riskera att förlora den rättsliga relationen till sina barn. Det föreslås ändringar i detta avseende utifrån ett barnrättsperspektiv, framför allt barnets intresse av rättssäkerhet och trygghet.

I de fall då kvinnan har haft huvudsaklig anknytning till ett annat land föreslår utredningen dels att det ska vara möjligt att "erkänna en utländsk fastställelse av moderskap efter ett surrogatarrangemang", dels att "ett utländskt moderskap som följer direkt av lag efter ett surrogatarrangemang ska kunna gälla här".⁵ De föreslagna reglerna är i huvudsak avsedda att ge lagstöd åt att ett utländskt moderskap för den kvinna som inte fött barnet och inte heller var gift eller sambo med den som fött barnet ska kunna erkännas eller gälla i Sverige i vissa situationer. För att den reglering som föreslås inte ska uppmuntra till kringgående av föräldrabalkens regler om föräldraskap, föreslås den vara begränsad till kvinnor som har haft sin huvudsakliga anknytning till ett annat land än Sverige i samband med barnets födelse. Reglerna föreslås alltså inte gälla dem som hade hemvist eller var bosatta i Sverige i samband med att barnet föddes.

RFSU tillstyrker utredningens förslag.

Utredningen föreslår även att motsvarande regler ska gälla faderskap efter värdgraviditet, för den man som inte har genetisk koppling till barnet och som inte var gift eller sambo med den som fött barnet. På så vis kommer regleringen bli konsekvent och förutsebar.

RFSU tillstyrker utredningens förslag.

³ I utredningen används begreppet "tilltänkt" fader/moder. Det är problematiskt eftersom det även är äldre barn som kommit till på detta sätt och kommer till Sverige. I de fallen kan föräldrelationen vara etablerad sedan många år och föräldrarna är knappast tilltänkta. I detta remissvar använder vi därför detta begrepp i en mindre utsträckning.

⁴ Om ett värdgraviditetsarrangemang är lagligt i ursprungslandet är i allmänhet de tilltänkta föräldrarna är vårdnadshavare i det landet.

⁵ SOU 2021:56 s 15

Föreslagna lagändringar gällande svenska surrogatmödraskap och adoption

Utredningen anser att det rättsliga erkännandet i Sverige av en faktisk familjerelation mellan barn och föräldrar bör ske inom ramen för den befintliga adoptionslagstiftningen men utan att annan familjelagstiftning kringgås eller att det uppmuntras till värdgraviditetsarrangemang i utlandet.⁶

Följande förslag läggs fram:

- Andra än makar och sambor ska kunna adoptera gemensamt. Adoption ska vara möjlig även i de fall då båda de tilltänkta föräldrarna behöver adoptera (för att mannen inte har en genetisk koppling till barnet) och de varken är gifta eller sambor utan t.ex. har separerat. I dessa fall ska det alltså kunna göras undantag från regeln att endast makar och sambor ska kunna adoptera gemensamt.
- Det ska inte krävas att makar eller sambor adopterar gemensamt. En tilltänkt förälder som t.ex. gift sig med en annan än den andra tilltänkta föräldern ska alltså ensam kunna adoptera barnet.
- Det ska inte krävas samtycke till adoption från den andra tilltänkta föräldern även om den föräldern är vårdnadshavare. Däremot gäller fortfarande (på grund av de bestämmelser som föreslås här) kravet på samtycke från den födande kvinnan, om hon är vårdnadshavare.

RFSU tillstyrker förslagen.

- Det ska kunna göras undantag från vederlagsförbudet. Enligt 7 kap. 2 § brottsbalken är det idag straffbart att vid annans adoption av ett barn utverka samtycke eller tillstånd till adoption genom att utlova eller ge otillbörlig ersättning, så kallat vederlag.⁷ Principen om att adoption inte får ske mot ersättning kommer också till uttryck i barnkonventionen (artikel 21), 1993 års Haagkonvention (artikel 4) och 2008 års Europarådskonvention (artikel 17). Handel med barn ska under inga omständigheter få förekomma.⁸

I de flesta fall då det är aktuellt för en tilltänkt förälder att adoptera är den andra "tilltänkta" föräldern i värdgraviditetsarrangemanget redan förälder och ensam vårdnadshavare till barnet enligt svensk rätt. I ett par rättsfall och en utredning⁹ har det därför lyfts fram att om den man vars spermier bidragit till barnet, eller den kvinna som bidragit med sitt ägg, är ensam vårdnadshavare¹⁰ och dennes partner senare adopterar barnet finns inte ett tillräckligt samband mellan vederlaget och adoptionen för att det här förbudet ska gälla. Det vill säga även i det fallet att det finns ett vederlag från parten som har biologisk koppling till barnet är inte adoptionsprocessen för dennes partner avhängig av om något vederlag lämnats eller inte.

Enligt utredningen är en rimlig slutsats att vederlagsförbudets styrka kan avta i förhållande till styrkan i barnets känslomässiga koppling till den presumtiva adoptivföräldern. Vederlagsförbudet bör därmed inte utgöra ett absolut hinder mot en adoption i ett fall där en tilltänkt förälder levtt tillsammans med ett barn och har en etablerad faktisk familjerelation till

⁶ Regeringen har också tillsatt en utredning som bl.a. ska ta ställning till om personer som inte längre är gifta eller sambor bör kunna adoptera gemensamt eller adoptera varandras barn (se Dir. 2020:132). Utredningen ska redovisa sitt arbete senast den 21 juni 2022.

⁷ Förbudet innebär dock inte att en adoption inte får vara förenad med kostnader. (Se prop. 2017/18:121, s. 93 f.)

⁸ Adoption, särskilt från utlandet kan dock vara förenad med kostnader, t.ex. för avgifter, översättning och resor.

⁹ Se referat på s 84 i SOU 2021:56.

¹⁰ Den födande kvinnan är inte vårdnadshavare och behöver därför inte lämna samtycke

barnet. I dessa fall måste barnrättsperspektivet och barnets rättigheter, behov och bästa ges klart företräde.

Utredningen föreslår i enlighet med detta att vederlagsförbudet, under vissa förutsättningar inte ska hindra en adoption.¹¹ Utredningen slår också fast att det inte bör göras undantag från kvinnan som burit barnets rätt att få yttra sig över adoptionsansökan. Det bör göras en övergripande lämplighetsprövning även vid en sådan adoption som aktualiseras efter en värdgraviditet. Undantaget från vederlagsförbudet ska bara vara tillämplig när den som vill adoptera har haft för avsikt att vårda och fostra barnet som sitt eget sedan barnets födelse, adoptionen kommer att bekräfta en faktisk familjerelation och det finns synnerliga skäl att bifalla adoptionsansökan.

- Att en "tilltänkt" förälder adopterar ett barn ska inte utsläcka ett befintligt föräldraskap för den andra "tilltänkta" föräldern. Ett barn som har adopterats för att bekräfta en faktisk familjerelation ska fortfarande anses som barn även till en annan förälder till vilken barnet har eller har haft en familjerelation (trots att adoptivföräldern och den andra föräldern inte är gifta eller sambor).
- När ett barn har adopterats för att rättsligt bekräfta en faktisk familjerelation mellan barnet och adoptivföräldern, ska barnet stå under vårdnad av både adoptivföräldern och den förälder till vilken barnet har en motsvarande familjerelation och som är vårdnadshavare.

RFSU tillstyrker utredningens förslag om att föräldraskap i vissa fall ska kvarstå även efter en adoption samt att även par som inte är sambos eller gifta också ska kunna adoptera. Utifrån barnets bästa vill RFSU tillägga att det i många situationer vore bra att även öppna upp möjligheten att ha fler juridiska föräldrar eller vårdnadshavare än två. Detta mot bakgrund av att barnen ofta kommer i kläm när föräldraskap, vårdnad och adoption ställs mot varandra då lagstiftningen inte är anpassad efter hur många föräldrar lever idag. Tryggheten för barnet borde vara överordnad tvåsamhetsnormen i situationer där olika föräldraskap ställs mot varandra.

- Möjligheten till särskilt förordnad vårdnadshavare utökas

RFSU tillstyrker förslaget.

Även om RFSU tillstyrker de föreslagna ändringarna gällande värdgraviditeter med svenska föräldrar och adoption undrar vi om det i längre perspektivet verkligen är rimligt att personer som vill bli rättsliga föräldrar till ett barn som de varit med och planerat tillkomsten av ska behöva gå igenom en adoptionsprocess. Är det inte möjligt att reglera detta på något annat sätt?

Otydligt hur förslagen tillämpas för transpersoner

Det är i utredningen ganska oklart vad som händer när transpersoner fått barn i utlandet. En kvinna kan ju exempelvis vara den vars spermier använts vid en insemination för en värdgraviditet eller assisterad befruktning av en partner. En man kan ha fött ett barn men räknas som ett barns mor i hemlandet för att landet inte har en transinkluderande lagstiftning, trots att han har manligt juridiskt kön. Det är i utredningen otydligt vad som händer i de fall en familj flyttar till Sverige med sitt barn

¹¹ Undantag från vederlagsförbudet ska kunna göras bara när det finns synnerliga skäl för att ändå bifalla adoptionen. Även om det inte närmare kan preciseras vilka situationer det skulle kunna röra sig om kan det fortfarande finnas utrymme att beakta om adoptionen inneburit en otillbörlig ekonomisk vinning för någon part vid den mera övergripande lämplighetsprövning som ska göras.

som fötts via värdgraviditet och någon av föräldrarna har transbakgrund. Det framgår inte heller av utredningen vad som händer i de fall en person med könsneutralt juridiskt kön, exempelvis från Tyskland, skulle flytta hit med sitt barn. Det hade varit önskvärt om utredningen hade nämnt dessa fall och klargjort vad som gäller i de olika situationerna. En könsneutral lagstiftning som bara gjort skillnad på den vars spermier använts, den vars ägg använts och den som har fött barnet, oavsett juridiskt kön, hade varit tydligare och lättare att förstå.

Slutord

RFSU anser att lagstiftaren i största möjliga mån bör eftersträva likabehandling av föräldrar oavsett sexualitet och könsidentitet eller på vilket sätt barnet tillkommit. Vi är överlag positiva till de förändringar som föreslås i denna utredning även om vi inte i alla avseenden anser att de är tillräckliga. Just nu tittar en annan utredning på möjligheten att göra föräldraskapen könsneutrala.¹² En naturlig konsekvens av detta vore att göra lagarna könsneutrala även i internationella situationer. En bra början är som vi påtalat i detta remissvar att i lagarnas namn hellre prata om *föräldraskap* än exempelvis *faderskap och vissa andra föräldraskap* vilket föreslås i denna utredning (se diskussion ovan).

Vad gäller värdgraviditet är det något som inte är möjligt att göra inom den svenska sjukvården¹³ samtidigt som det i stor utsträckning saknas regler kring de barn som trots detta tillkommit på det sättet utomlands. Bristen på reglering i Sverige riskerar att leda till att barn hamnar i en väldigt utsatt situation. Bristen på reglering i Sverige och globalt innebär en stor risk för exploatering av framförallt kvinnor och att kvinnors rätt till abort och möjligheter att ångra sig sätts ur spel. Tydligare regler både i Sverige och utomlands skulle minska riskerna för barnet och den födande kvinnan, samt tydliggöra villkoren för föräldrarna.

Denna utredning har dels tittat på erkännandet av utländska föräldraskap i samband med värdgraviditeter, dels på regleringen av adoption när föräldrarna har sin huvudsakliga anknytning till Sverige. RFSU anser att de förslag som läggs fram i denna del kommer att öka tryggheten för de barn som fötts på detta sätt och kommer att bo och leva i Sverige. Att barn har rätt till sina föräldrar och en trygg uppväxt oavsett hur de kommit till borde vara en grundläggande princip. Samtidigt är utrednings ambition om att detta inte ska förändra annan familjelagstiftning i viss mån skev. Det är från RFSU:s perspektiv tydligt att det behövs en internationell reglering kring värdgraviditeter där både den födande kvinnans frivillighet och rättigheter säkerställs samtidigt som barnets rättigheter till sina föräldrar alltid gäller.

En annan aspekt vi vill lyfta gäller situationer där det finns flera vuxna som barnet uppfattar som föräldrar och vilka också själva uppfattar sig som det. Vi tror att möjligheten att införa fler vårdnadshavare/juridiska föräldrar än två i många fall skulle öka den juridiska tryggheten för barnet och göra att konfliktsituationer som ofta finns idag kan undvikas. Det skulle också underlätta hantering av situationer där en familj flyttar till Sverige från ett land där fler än två juridiska föräldrar erkänns.

¹² <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2020/12/dir.-2020132/>

¹³ Värdgraviditet är inte förbjudet men hälso- och sjukvården hjälper inte till vid insatser, frysta embryon får inte föras utomlands för surrogatmödraskap och regleringar för fastställande av föräldraskap är inte anpassat för situationer där barn tillkommit via surrogatarrangemang oavsett om detta skett i Sverige eller utomlands.

Stockholm datum som ovan

A handwritten signature in black ink that reads 'Hans Linde'.

Hans Linde
Förbundsordförande RFSU